

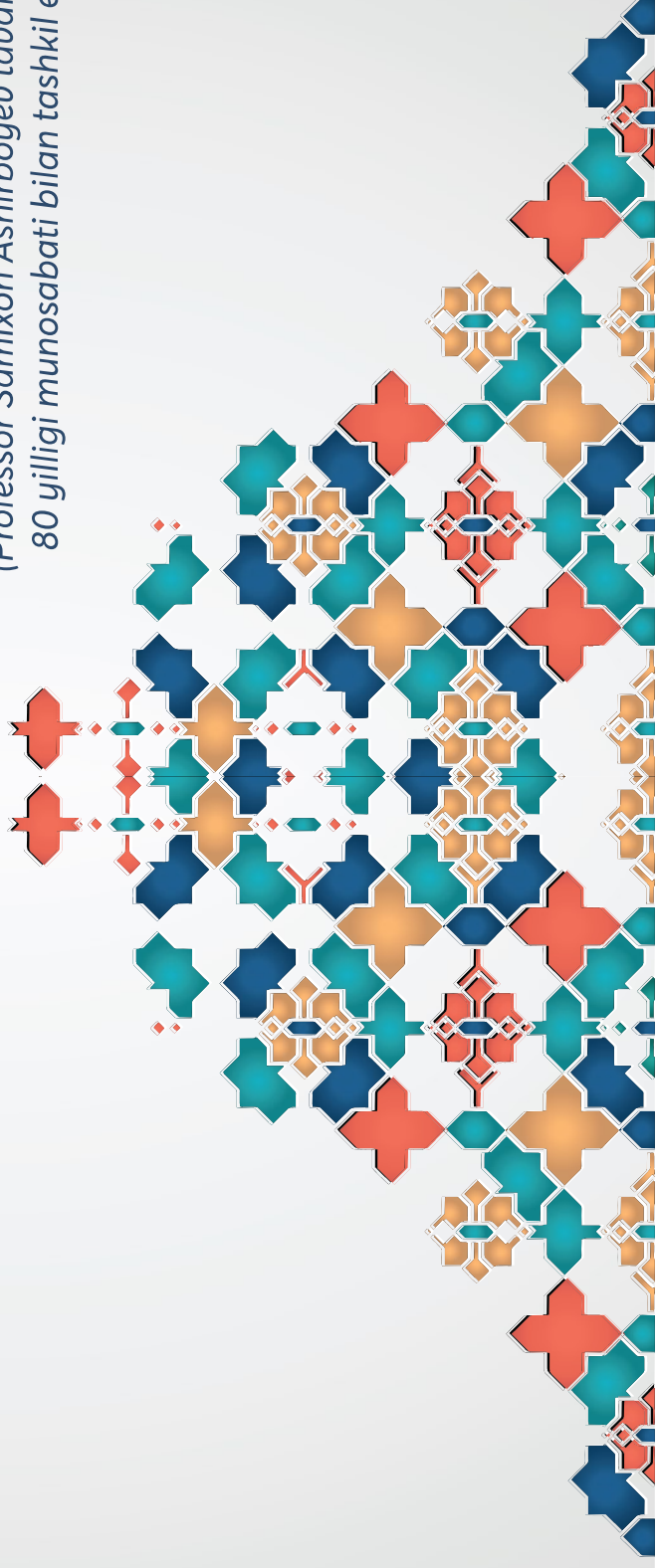

“O‘ZBEK FOLKLORI VA SHEVALARI TADQIQOTLARI: AMALIYOT, METODOLOGIYA, YANGICHA YONDASHUV”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy
konferensiya materiallari

2026-yil 23-may

*(Professor Samixon Ashirboyev tavalludining
80 yilligi munosabati bilan tashkil etilgan)*

“O‘zbek folklori va shevalari tadqiqotlari: *amaliyot, metodologiya, yangicha yondashuv*” mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari
/ Mas’ul muharrir: Sh.Sirojiddinov. – Toshkent, 2026. bet.

Mas’ul muharrir:
Shuhrat Sirojiddinov
filologiya fanlari doktori, akademik

Tahrir hay’ati:

Normurodova N.Z. filologiya fanlari doktori, professor;
Jabborov N.A. filologiya fanlari doktori, professor;
Ashirboyev S. filologiya fanlari doktori, professor;
Tilavov A.X. filologiya fanlari nomzodi, dotsent;
Xidraliyeva Z.R. filol. fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;
Aliqulova H.Q. filol. fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), katta o‘qituvchi;
Turdialiyev A.X. filol. fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;
Alimardanov E.I. filol.fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), kattao‘qituvchi;
Qodirov U.A., katta o‘qituvchi.

Ushbu to‘plamda Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat O‘zbek tili va adabiyoti universitetida 2026-yil 23-mayda o‘tkazilgan **“O‘zbek folklori va shevalari tadqiqotlari: *amaliyot, metodologiya, yangicha yondashuv*”** mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari hamda filologiya fanlari doktori, professor Samixon Ashirboyevning tabarruk yoshi munosabati bilan yo‘llangan tabriklar o‘rin olgan.

To‘plam materiallaridan filolog mutaxassislar, ilmiy tadqiqotchilar, magistratura va bakalavriat talabalari, shuningdek, keng o‘quvchilar ommasi foydalanishlari mumkin. Maqolalar sifati, mazmuni va haqiqiyliги uchun muallifning o‘zi javobgar hisoblanadi.

	O‘zbek va qozoq tillaridagi “Go‘ro‘g‘li” turkumi dostonlarida qo‘llanilgan qarindoshlik ma‘nosini ifodalovchi so‘zlar.	
15	Mohinur USMONOVA, O‘zbek va qozoq xalq ertaklaridagi turg‘un birikmalarning qiyosiy tahlili	541
16	Hayotxon SALAYEVA, Gurlan (Xorazm) shevasida polizchilikka oid xalq leksikasi xususida	544
17	Mufassal PARDAYEVA, Go‘ro‘g‘li turkum dostonlarining dastlabki variantlarida Ahmad Sardor obrazi	547
18	Серик ТУРПАНАЛИЕВ, Қабдеш жұмаділов прозасындағы төл тілдің көркемдік сипаты	551
19	Amina DEHQONOVA, O‘zbek va nemis ertaklarida xalqona an‘analar	554
20	Dilrabo KOMILOVA, Yangibozor (Xorazm) shevasidagi kiyim-kechak savdo-sotig‘ida ishlatiladigan so‘zlar	558
21	Mohinabonu YUNUSOVA, Toshkent viloyati uyg‘ur shevalarining ayrim leksik xususiyatlari	561
22	Marjona MUSULMONOVA, Boysun tumani bog‘dorchilik leksikasi	565
23	Barchinoy TOSHPO‘LATOVA, Samarqand bolalar folklorining janrlar tarkibi	565
24	Moxlaroyim NAZAROVA, Halima Xudoyberdiyeva she‘riyatida etnografik folklorizmlarning badiiy-estetik talqini	574
25	Fotima KOMILOVA, O‘zbek-turk qarg‘ishlarning mifopoetik talqini	576
26	Shohsanam NOMAZOVA, Dostonlarda obrazlar tizimi masalasi va “Sanamgul” dostonidagi obrazlar	580
27	Muhtarama MAMITOVA, Oila mavzusi bilan bog‘liq ayrim o‘zbek va turk maqollarining tipologik tahlili	583
28	Lobar QULDASHEVA, Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tarbiyalashda xalq og‘zaki ijodidan foydalanishning pedagogik ahamiyati	587
29	Sunbula HABIBULLAYEVA, “Shirin va Shakar” dostonida fonetik dialektizmlarning o‘rni (qo‘llanishi)	590
30	Nilufar TURG‘UNOVA, Sirdaryo viloyatidagi Andijon shevalarining fonetik morfologik xususiyatlari	594
31	Sarvinov RAXIMOVA, G‘ijduvon sandiqsozlik so‘zlari	597
32	Aziza ELMIRZAYEVA, Usmon azim lirikasida folklor va badiiy ko‘chim uyg‘unligi	599
33	Diyora NE‘MATOVA, Folklorida til va leksika masalasi: lingvofolkloristik tadqiqotlar tarixi, nazariy asoslari va zamonaviy yondashuvlar	605
34	Hanifa XODJIYEVA, Mavsumiy marosimlar tasnifi	611
35	Husniddin AZIMJONOV, Tarixiy haqiqat va badiiy talqin uyg‘unligida bilga xoqon obrazi	614
36	Sitora O‘KTAMOVA, Hajv tushunchasining etimologiyasi va falsafiy-estetik mohiyati	617

TARIXIY HAQIQAT VA BADIY TALQIN UYG'UNLIGIDA BILGA XOQON OBRAZI

THE IMAGE OF BILGA KHAGAN IN THE HARMONY OF HISTORICAL REALITY AND ARTISTIC INTERPRETATION

Husniddin AZIMJONOV,

TOSHDOTAU magistranti

10.52773/tsuull.conf.2026.23.05/SMJS4072

Annotation. *This article analyzes the system of characters in Isajon Sulton's novel "Bilga Khagan," focusing particularly on the artistic interpretation of the protagonist. The study highlights the depiction of the social environment, the difficult living conditions of the people, and the representation of unity and freedom. It also examines how historical reality is transformed into artistic narrative. Through the analysis of characters, the concepts of justice, patriotism, loyalty, and moral integrity are explored. The article further emphasizes the contemporary spiritual and educational significance of the work.*

Key words: *Bilga Khagan, historical novel, artistic interpretation, Turkic peoples, national identity, patriotism, unity, historical memory, character system.*

"Bilga Xoqon" romanida Bilga xoqon, Kul Tigin, Ishbara Yamtar, El Bug'u kabi obrazlar faol ishtirok etadi. Bu qahramonlar insonni ezgulikka, to'g'rilikka, haqgo'ylikka undaydi. Bilga xoqon yer yuzida kamdan-kam uchraydigan yakdil, to'g'riso'z, jonkuyar, vatanparvar, aqlli va adolatli xoqonlardandir. Asar xalq ochlikka yuz tutgani bilan boshlanadi. "*Kishilar yo'qsillikda tubanlashib ketgan edilar! Birov birovni ko'zga ilmas ochlik o'yi, kun kechirish qayg'usi shu ko'yga solib qo'ygan, bo'lar-bo'lmas qush eti yo meva uchun urishib so'kishadigan turumga, qon to'kishdan-da tap tortmas, yovqurligi, tikboshligi tugab bitgan edi*" [Isajon Sulton, 2022: 27] shaklida namoyon bo'ladi. Xalq moddiy ahvoldan qiynalgan, ochlik uni bo'yin egishgacha olib kelgan edi. Suluv qizlar dushmanlarga cho'rilikka, er yigitlar esa qulikka yollanib tirik qolish uchun intilashardi. Asar davomida bu nochor xalqlar bug'u tutib kelishganida dushmanlari bo'lmish tabg'achlar: "Ovlagan ovingni menga ber deymen", – deya turkiy xalqning ustidan beomon kulganlari, "Achchig'imni chiqarma, belingni sindirib, otingni tushlikka yeb qo'ymay", – deya javob qaytarganda: "Ellik yildan beri bizning xoqonimizga qaramsan-u, yana tumshug'ingni osiltirasan? Tez kunda baring yo'q bo'lasan. Boshingga tuman cherik keladi, o'shanda tomog'ingga o'zim sanjaq suqib, qoningni oqizaman", – deya mazah qilinishi ifodalangan [Isajon Sulton, 2022: 16].

Shu o'rinda, "Turkiy xalq qanday bo'lgan edi?", "Qanday ahvolga tushdi?" kabi savollar tug'ilishi, tabiiy. Yer yuzining deyarli yarmini egallagan, ko'p xalqlarni tobe qilgan, yengilmas kuch, metin iroda bilan siylangan, Ko'k tangri nazari tushgan el achinarli ahvolga kelib qolishi va bu vaziyatdan o'zidagi kuchli iroda, sof qalblilik, qat'iyat, sabr va matonat bilan yuksaklikka intilganligi o'rin olgan. Har qanday qiyinchilik zaminida muvaffaqiyat yotadi. Yomon kunini faqat inson o'zigina yaxshi kunga aylantira oladi. Hayotda yomon kun ham, yaxshi kun ham keladi, ketadi. Yomonni ko'rmay turib, yaxshining qadriga yetilmaydi.

Turkiy xalqlar tarixida Bilga Xoqon siymosi muhim o'rin egallaydi. U nafaqat yirik harbiy sarkarda va davlat arbobi, balki xalqning ma'naviy birlik timsoli, adolat va donolik mujassami sifatida qadrlanadi. Shu bois mazkur tarixiy shaxs obrazi asrlar davomida turli adabiy shakllarda o'z ifodasini topib kelgan. Isajon Sultonning "Bilga Xoqon" romani ana shu siymoga badiiy yondashuv asosida yaratilgan bo'lib, unda tarixiy voqelik va badiiy tasavvur uyg'un holda aks ettiriladi. Asarda xalq ruhiyati, vatanparvarlik tuyg'usi, donishmandlik va birlik g'oyalari chuqur ochib berilgan. Shuningdek, Bilga Xoqon obrazi turkiy xalqlar adabiy an'alarida ham o'ziga xos talqinlarga ega bo'lib, zamonaviy adabiyotda milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotirani tiklash hamda ma'naviy merosni qadrlash ramzi sifatida yangicha mazmunda talqin qilinmoqda. Shu

jihatdan, mazkur tadqiqotda Bilga Xoqon obrazining turkiy adabiyotdagi aks etishi, Isajon Sulton romanidagi badiiy talqini hamda zamonaviy nasr va nazmdagi ifodasi ilmiy asosda tahlil etiladi.

Isajon Sultonning “Bilga Xoqon” romani qadimgi turkiy xalqlarning murakkab va ko‘p qatlamli hayot tarzini, ularning mardlik, jasorat, vatanparvarlik hamda rostgo‘ylik kabi yuksak insoniy fazilatlarini badiiy jihatdan yuksak mahorat bilan ifodalagan asardir. Asarda erkak qahramonlar bilan bir qatorda ayol obrazlarining ham irodali, jasur, or-nomusli va yurt taqdiri uchun kurashishga tayyor shaxslar sifatida tasvirlanishi muallifning yangicha badiiy yondashuvini ko‘rsatadi. Asarning markazida turgan Bilga Xoqon obrazi oddiy hukmdor sifatida emas, balki uzoqni ko‘ra oladigan, har bir qarorini chuqur mulohaza asosida qabul qiladigan, xalqining kelajagi yo‘lida fidoyilik ko‘rsatishga tayyor yetuk shaxs sifatida gavdalanadi. U adolat va haqiqatni bosh mezon deb biluvchi, xalqini to‘g‘ri yo‘lga boshlovchi, qalbida ezgulik va poklik mujassam bo‘lgan yurtparvar siymo sifatida talqin etiladi. Romanda tarixiy haqiqat va badiiy tasavvur o‘zaro uyg‘unlashgan holda qadimgi turkiy davlatchilik g‘oyalari, o‘zaro hurmat va fidoyilikka asoslangan ijtimoiy munosabatlar, el-yurtga sadoqat bilan xizmat qilish kabi qadriyatlar chuqur yoritilgan. Asar nafaqat tarixiy voqealarga tayangan epik asar, balki bugungi avlod uchun ham muhim ma‘naviy saboq manbai bo‘lib xizmat qiladi. Unda ilgari surilgan g‘oyalar milliy ruh va o‘zlikni anglash jarayonida alohida ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, “Turkiy xalq qanday edi?”, “Qanday holatga kelib qoldi?” kabi savollar tabiiy ravishda yuzaga keladi. Bir vaqtlar ulkan hududlarni egallagan, kuch-qudrati va mustahkam irodasi bilan ajralib turgan xalqning tanazzulga yuz tutishi va keyinchalik o‘z ichki kuchi – iymon, qat’iyat, sabr-toqat orqali yana tiklanishga intilishi asarda muhim o‘rin egallaydi. Har qanday sinov ortida muvaffaqiyat yotishi, inson o‘z taqdirini o‘zi o‘zgartira olishi haqidagi g‘oya badiiy voqealar rivojida izchil aks ettiriladi.

Asarda xalqni birlashtirish g‘oyasi yetakchi o‘rin tutadi. Jumladan, Ishbara Yamtarning xalqni xoqon atrofida birlashishga undovchi chaqiriqlari turkiy jamiyatda sadoqat va birdamlikning naqadar muhim ekanini ko‘rsatadi. Turli sinovlar va og‘ir vaziyatlarda ham xalq yetakchilari – Bilga Xoqon, Kul Tigin, To‘nyuquq va boshqa qahramonlar xalqni ruhlantirib, ularda yashashga bo‘lgan ishonchni mustahkamlashga erishadi: *“Endi kim bilan el qozonaman, deysan? Qaysi xoqonga ishingni-kuchingni berasan?– O‘lguday to‘g‘risan, bo‘shsan, ishonuvchansan. Shuning uchun Tabg‘ach qo‘lida ellik yil qolding. Yog‘iy bo‘lib, hech narsa etayarata olmay, yana bo‘yin egding, biroq buncha ishingni, kuchingni berishni istamading. Qiryalangga yoyilding, qush-quyon yeding, ozding-to‘zding. – Turumingga qarar ekansan, o‘zingga-o‘zing achinib “O‘layin bundan ko‘ra, urug‘imni quritayin”, - der ekansan. Shunday yo‘qolib bitar ekansan. – Yuqorida Ko‘k Tangrisi, Turk sir yeri, suvi bunday debdi: “Budun yo‘q bo‘lmasin, el bo‘lsin!” Iduq yer-suvingni yog‘iy oldi, suluv qizing cho‘ri bo‘ldi, asov o‘g‘ling qul bo‘ldi. Hoy yurakli budun, hoy dovruqli budun, ayt, so‘zimda o‘truk bormi?”*[Isajon Sulton, 2022: 27] Har bir jangning murakkabligi, g‘alaba va mag‘lubiyat ehtimoli hayotiy haqiqat sifatida tasvirlanadi. “O‘lsak ham qul bo‘lmaylik” mazmunidagi chaqiriqlar esa milliy ozodlik g‘oyasining yuksak ifodasidir.

Qadimiy an‘analarga ko‘ra, qardoshlar o‘rtasidagi nizolar qoralangan bo‘lib, romanda ham bunday holatlarning oldini olishga qaratilgan sahnalar mavjud. Abaning jang maydoniga kirib kelishi orqali qon to‘kilishining oldi olinishi va ikki turkiy xalqning birlashishi tasvirlanadi. Shu bilan birga, tashqi xavf – tabg‘achlar bilan kurash voqealari orqali birlikning kuchi yana bir bor asoslab beriladi. To‘nyuquqning jangchilarni jipslashtiruvchi nutqlari esa g‘alabaning asosiy omili sifatida talqin qilinadi. Asarda xalqning og‘ir hayotdan chiqib ketishi aynan o‘z harakati va yetakchining oqilona boshqaruvi bilan bog‘lanadi. Tarixiy manbalarga tayanilgan holda Bilga Xoqonning qisqa vaqt ichida katta yutuqlarga erishgani ham badiiy ifoda etilgan. Asarda turli iqtibos va hikmatli fikrlar orqali insonni faol bo‘lishga, xatolar ustida ishlashga undovchi falsafiy xulosalar beriladi. *“– Hoy budun, to‘qmisan, ochmisan? Ochlikda, to‘qlikda emassan! Bir to‘ysang ochligingni eslamaysan. Bir ochqasang to‘qliging esingga kelmaydi. Shundayliging uchun eshitmading, xoqoning so‘zini olmading. Yer sari bording, yerlab yetib urinding,*

ariqlading, ozding-to'zding. Unda qolganlar tuproq bilan bitta bo'lib, o'lib-yitib yurishdi!" [Isajon Sulton, 2022: 27] Roman tilining sodda va ravonligi o'quvchini o'ziga jalb etadi, voqealar rivojini qiziqarli tarzda kuzatishga undaydi. Bilga Xoqonning har bir ishni puxta rejalashtirishi, xalq manfaatini hamma narsadan ustun qo'yishi unga bo'lgan ishonchni yanada mustahkamlaydi. Oddiy xalq vakillarining ham bu holatga munosabati orqali yetakchining haqiqiy qiyofasi ochib beriladi. Asarda qiyinchiliklar, sovuq tabiat sharoitlari, og'ir safarlar orqali qahramonlarning matonati va sabr-toqati sinovdan o'tkaziladi. Shu jarayonda insonning maqsad sari intilishi, irodasi va qat'iyati muhim omil sifatida ko'rsatiladi. Badiiy tasvirlar boshqa tarixiy asarlar bilan uyg'unlikda umumlashtirilgan holda berilgan. Shuningdek, asarda fidoyilik, vatanparvarlik bilan bir qatorda xiyonat, sotqinlik kabi salbiy illatlar ham ochib beriladi. Ayrim obrazlar orqali o'z manfaatini ko'zlab xalq manfaatiga qarshi chiqqan shaxslar tanqid qilinadi. Bu esa asarning axloqiy-estetik qiymatini yanada oshiradi. Shu voqeaga asos o'laroq Mark Tvenning: "Oradan yigirma yil o'tib, qilganlarning uchun emas, qila olmaganlarning uchun ezilasan. Iloji boricha xatolaringni tuzat", – degan nasihati o'rinni sanaladi [O.Ch.Mirach 2021]. "*Bilib qo'y, hoy, budun! Kishi o'g'li o'lgani tug'ilarmish, Bir Tangri yashagay. Bu kun, yo'qsa, erta baribir o'lajaksan! Shunga deyman: qo'rqma! Shoqoldayin ochlikdan o'lma! Sillang qurib cho'zilib yotma! O'lsang boshingni tik tutib o'!* Qolsang, ko'ksingni kerib-kerib yasha" [Isajon Sulton, 2022:16], – kabi xitoblaridan elning urushga bo'lgan shijoati oshgan.

Asar yakunida Bilga Xoqonning milliy g'urur va erkinlik haqidagi fikrlari, uning tarixda mangu qolish istagi ifodalanadi. Bitiktoshlarning yaratilishi orqali tarixiy xotiraning abadiylashtirilishi g'oyasi ilgari suriladi. Roman badiiy jihatdan mukammal, mazmunan boy asar bo'lib, unda har bir obraz o'ziga xos xarakterga ega. Ezgulik, mardlik va birlik insonni yuksaltirishi, aksincha, xiyonat va tarqoqlik esa tanazzulga olib kelishi aniq badiiy dalillar asosida ko'rsatilgan. Asarda ilgari surilgan g'oyalar bugungi kun o'quvchisi uchun ham dolzarb bo'lib, milliy o'zlikni anglash va ma'naviy kamolot sari yetaklaydi.

Tahlil natijalariga ko'ra, Isajon Sultonning "Bilga xoqon" romani tarixiy voqelikni badiiy tafakkur asosida qayta yaratgan yuksak darajadagi asar sifatida baholanadi. Unda xalqning og'ir ijtimoiy ahvoli, ochlik va tanazzul holatidan boshlab, birlik va qat'iyat orqali tiklanish jarayoni izchil aks ettirilgan. Asarda Bilga Xoqon obrazi markaziy o'rinni egallab, u nafaqat siyosiy yetakchi, balki xalqni ma'naviy jihatdan birlashtiruvchi kuch sifatida talqin etiladi. Qahramonlar faoliyati orqali ezgulik va yovuzlik, sadoqat va xiyonat o'rtasidagi qarama-qarshiliklar ochib berilib, insoniy fazilatlarining ustuvorligi asoslanadi. Roman voqealari orqali birlik, ozodlik va milliy g'urur g'oyalari badiiy jihatdan mustahkam ifoda topgan. Shu bilan birga, asar bugungi o'quvchi uchun ham muhim xulosalar chiqarishga undaydi: inson o'z taqdiri uchun mas'ul bo'lishi, qiyinchiliklarga bardosh berishi va ezgu maqsad sari intilishi zarurligi ta'kidlanadi. Natijada mazkur roman nafaqat tarixiy-adabiy asar, balki milliy ongini shakllantirishga xizmat qiluvchi muhim ma'naviy manba sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Haydarov A. *Tarixiy roman poetikasi*. – Toshkent: Fan.
2. Karimov N. *O'zbek adabiyoti tarixi*. – Toshkent: O'qituvchi.
3. Mirach Ch. O. Hayot yutqazgan joyingdan boshlanadi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.
4. Quronov D. *Adabiyotshunoslik nazariyasi asoslari*. – Toshkent: Akademnashr.
5. Rahmonov N. *Mangu bitiktoshlar ilhomi*. – Toshkent: O'zbekiston matbuoti.
6. Sulton Isajon. *Bilga xoqon (roman, qissalar va hikoyalar)*. – Toshkent: Factor Books, 2022.
7. Zamonaviy adabiyotshunoslikka oid ilmiy maqolalar to'plami. – Toshkent, 2020.